

SLEUTEL VOOR DE IN HET WILD EN VERWILDERD VOORKOMENDE WILGEN IN VLAANDEREN

soorten, ondersoorten, kruisingen en cultuurvariëteiten

Arnout Zwaenepoel

mei 2012

west-vlaamse intercommunale
dienstverlenende vereniging

Deze sleutel is een wilgensleutel voor de wilde en verwilderde wilgentaxa in Vlaanderen. Ze kwam tot stand in verschillende stappen:

- als uitgangspunt werd de Engelse wilgensleutel van Meikle (1984) vertaald
- hieruit werden vervolgens alle taxa die niet in Vlaanderen voorkomen verwijderd; we baseerden ons voor de selectie van te weerhouden taxa voornamelijk op eigen waarnemingen, de flora van België (Lambinon et al. 1998) voor zover daar de verspreiding van de taxa aangegeven is en het herbarium GENT.
- daarna werden alle taxa ingelast die wél in Vlaanderen voorkomen, opnieuw gebaseerd op dezelfde bronnen en aangevuld met een beperkt aantal privé-herbaria (Dirk De Beer, Bert Maes, Chris Rövekamp). Vooral het 19de-eeuwse mandenmakersspectrum zorgde voor aanzienlijke uitbreiding.
- de sleutels werden uitgebreid met een aantal extra gemeten en nagekeken kenmerken van Vlaams wilgenmateriaal, waarbij vooral bladlengtes, lijsten, beharing en geslacht werden nagekeken
- tenslotte wordt verwezen naar een groot aantal ingescande wilgenexemplaren en foto's ter illustratie.

De sleutel is een vierde versie, aangepast met opmerkingen na eerdere publicaties in een wilgenrapport voor de provincie Antwerpen, Streepzaad en een wilgenrapport voor de provincies Oost- en West-Vlaanderen. We mochten opmerkingen ontvangen van Bert Maes, Chris Rövekamp, William White, Bart Vandevoorde, Pol Meert, Ivan Hoste, Nico Wysmantel, Eric Cosyns, Dirk De Beer, Arne Verstraeten, Henk Coudenys, Brian Roelandt en Carlos Montfort, waarvoor hartelijk dank. Vooral de herhaaldelijke aanvullingen van Pol Meert hebben de sleutel aanzienlijk accurater helpen maken. Toch is de sleutel nog steeds voor aanvulling en verbetering vatbaar:

- het herbarium van de Nationale plantentuin werd nog onvoldoende in detail nagekeken. Dat zal in de loop van 2012 gebeuren.
- een groot aantal extra kenmerken, voornamelijk van de bloeiwijzen, kunnen nog worden ingemeten. Ook dat is momenteel (2012) volop aan het gebeuren.
- heel wat bloeiwijzen van zeldzamere taxa moeten uitgebreider gefotografeerd worden.

De huidige versie wordt in 2012 nog eens toegestuurd aan een aantal mensen die zich bereid verklaard hebben er nog eens een jaartje mee te proefdraaien. De opmerkingen worden eind 2012 verwerkt en de aangepaste versie zal vervolgens gebruikt worden voor een boek over wilgen dat momenteel in opmaak is. In de boekversie zal de sleutel uitgebreid worden met een groot aantal afbeeldingen, wat het determineren sterk zal vergemakkelijken.

■ Enkele opmerkingen vooraf:

Tijdstip voor het gebruik van de sleutel. Onderstaande sleutel is vooral bedoeld voor het determineren van vegetatieve wilgen, met andere woorden buiten het bloeiseizoen. De belangrijkste kenmerken zijn bladkenmerken, maar ook twijgen, groeivorm en standplaats worden als kenmerk gebruikt. In eerder zeldzame gevallen worden bloeikenmerken opgegeven, die dan vooral nuttig zijn als een te determineren wilg meerdere keren kan bezocht worden, wat altijd aan te bevelen is en in een beperkt aantal gevallen zelfs absoluut noodzakelijk. De meest aangewezen periode om met deze sleutel te werken is juni tot en met oktober.

Welke bladeren bekijken? Wilgen kunnen een aanzienlijke variatie vertonen in de vorm en afmetingen van de bladeren. Bladeren van 'adventieve loten' zoals ze in de flora van Lambinon et al. (1998) genoemd worden, mogen volgens deze flora niet gebruikt worden voor de determinatie.

In onderstaande sleutel worden deze bladeren juist wél vaak gebruikt, maar er wordt dan ook op gewezen dat het om dergelijke bladeren gaat. In het algemeen zijn bladeren van eenjarige scheuten ('langloten', 'adventieve loten') groter en kaler dan bladeren op oudere twijgen (kortlot). In principe verwijst de sleutel naar normaal blad (oudere twijgen, kortlot). Bij verwijzing naar bladeren van langlot wordt dat ook expliciet vermeld.

Beharing. De beharing van wilgenbladeren is een veelgebruikt kenmerk bij de determinatie, maar vertoont een aanzienlijke variatie in de loop van het seizoen. Heel erg jonge bladeren zijn bijna altijd een beetje behaard, zelfs al worden ze heel snel kaal. De beharing van normalerwijze sterk behaarde bladeren (Schieuwilg bijvoorbeeld) kan toch aanzienlijk afnemen naar het einde van het seizoen toe (oktober). Beharing blijft dus een relatief kenmerk. Het is altijd aangewezen ook andere kenmerken te betrekken bij de determinatie.

Lijstjes. Een aantal wilgen hebben onder de schors opvallende langwerpige structuren die als richeltjes van enkele millimeters tot meerdere centimeters zichtbaar zijn. De Grauwe wilg is de gemakkelijkste wilg om de structuurtjes te leren kennen. Om deze zogenaamde 'lijsten' of 'lijstjes' ('striae' in de botanische literatuur) te zien neemt men best een tweejarige twijg (maar ook op eenjarige of oudere twijgen kan men meestal wél lijstjes waarnemen). De schors kan in het vegetatiesseizoen gemakkelijk afgepeld worden van een stukje twijg van zo'n 10 cm lang. Later op het seizoen, als de sapstroom afneemt, gaat dat moeilijker. De lijstjes en hun lengte zijn een erg belangrijk kenmerk bij de determinatie van heel wat wilgen. In de literatuur wordt er vaak wat nonchalant met het kenmerk omgesprongen. Kleine lijstjes van 1 à 2 mm, die bij de meeste soorten wel voorkomen in de nabijheid van knopen (tak- of bladaanzet) worden vaak niet vermeld of niet als lijstjes beschouwd. Pas als de lijstjes 5 mm of langer worden zijn ze dan wél vermeld. In onderstaande sleutel wordt gepoogd dit kenmerk altijd heel duidelijk te vermelden.

'Soorten'. Met de onderstaande tabel kunnen niet alleen echte soorten gedetermineerd worden, maar ook een hele reeks ondersoorten en kruisingen. Daarnaast zijn ook een aantal belangrijke variëteiten opgenomen. Wat betreft de kruisingen zijn tot nog toe alleen kruisingen opgenomen die met een zekere frequentie in Vlaanderen, Wallonië of Nederland aangetroffen werden. In het herbarium Meise zitten nog een beperkt aantal kruisingen en ondersoorten, voornamelijk afkomstig uit Wallonië, omwille van de gebondenheid aan kalkrijke bodem, die slechts van één plaats of tijdstip bekend zijn. Deze zijn momenteel niet in de sleutel opgenomen. We bekijken nog of het nuttig en mogelijk is deze zeer zeldzame wilgen ook in de sleutel op te nemen. De variëteiten zijn meestal cultuurvariëteiten, die vermeerderd werden door 'klonen' (vegetatie stekken van één moeder- of vaderplant, zodat alle nakomelingen genetisch identiek zijn). Een (aangeplante) wilgenkloon wordt vaak herkend doordat alle planten van hetzelfde geslacht zijn. Dat kan natuurlijk slechts vroeg in het voorjaar (februari tot april). Zeker niet alle klonen zijn opgenomen. Alleen de in Vlaanderen veelvoorkomende klonen, die meestal ook een aparte naam kregen bij de mandenvlechters, zijn in de sleutel opgenomen. Een groot aantal klonen voor de vlechnijverheid is slechts op heel kleine details te onderscheiden, die alleen voor vlechters van belang zijn (14 dagen eerder bladvrij bijvoorbeeld). Vanuit botanisch standpunt heeft het weinig waarde die klonen allemaal in een sleutel op te nemen, zeker niet nadat die planten weer verwilderd zijn en vrij kunnen kruisen met andere wilgen. Voor hen die specifiek nog meer in detail in die klonen geïnteresseerd zijn moeten we verwijzen naar een beperkt aantal gespecialiseerde artikels in dat verband, bijvoorbeeld naar het werk van Tuinzing of Rulkens in Nederland. In Vlaanderen is dergelijke literatuur onbestaande.

Terminologie. Een groot aantal termen die in de sleutel worden gebruikt vereisen enige uitleg. Daarom is achteraan de sleutel nog een verklarende woordenlijst opgenomen.

1a. Bomen en struiken, hoger dan 1 meter → 2

1b. Kleine struikjes en dwergstruikjes, gewoonlijk minder dan 1 m hoog → 59

2a. Bladeren lineair, lancetvormig, omgekeerd lancetvormig of smal langwerpig-elliptisch, meer dan 3 maal zo lang als breed, top meestal spits of toegespitst → 3

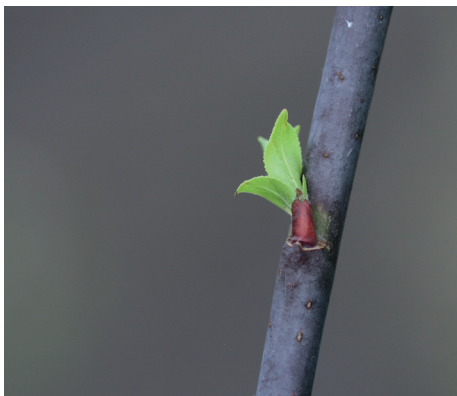
2b. Bladeren elliptisch, eirond, omgekeerd eirond of min of meer cirkelrond; niet meer dan 3 maal zo lang als breed → 41

3a. Bladrand gezaagd tot fijn getand → 4

3b. Bladeren gaafrandig of quasi gaafrandig; soms met beperkte tanding; de tanding dan vooral naar de bladtop toe meer uitgesproken → 30

4a. Twijgen berijpt, met een wittig waslaagje op meestal paarsbruine stengels. Laat op het seizoen vooral naar de takuiteinden kijken! Zie afbeelding 1 → 5

4b. Twijgen niet berijpt → 6

Afb 1. Berijpte twijg van Berijpte wilg (*Salix daphnoides*).

5. Opgelet: sleutel drieledig, a, b en c!

5a. Struik of kleine boom, tot circa 10 m hoog. Jonge twijgen purperkleurig en niet behaard, vaak overhangend. Blad (met bladsteel erbij) 5-15 cm lang, 0,7-2 cm breed. Zeldzame soort; alle aangetroffen exemplaren zijn aanwijsbaar aangeplant, hetzij als zandfixeerder in de duinen of op bruggenhoofden, hetzij als tuinplant; echte verwildering is nog niet vastgesteld; reeds eind 18de eeuw uit Rusland of Siberië geïmporteerd → *S. acutifolia* (Kaspische zandwilg)

5b. Struik of kleine boom, tot circa 10 m hoog. Jonge twijgen purperkleurig en niet behaard, afstaand of opgericht, niet hangend. Blad (met bladsteel erbij) 5-8,8 cm lang en 10-20 mm breed. Zeldzame soort. Alle exemplaren zijn geplant, maar solitaire exemplaren in de duinen geven soms de indruk spontaan te zijn. → ***S. daphnoides* (Berijpte wilg)**

5c. Struikje van 1,5-3 m hoog; twijgen purperkleurig en wit behaard (afbeelding 2); bladeren 7-12 cm lang; zeldzame sierplant, uitzonderlijk verwilderd → ***S. irrorata*** (geen officiële Nederlandse naam)

Afb 2. Witbehaard twijguiteinde van *Salix irrorata*.

6a. Steunblaadjes (stipulen) opvallend en bij sommige taxa lang persistent. Planten toch steeds goed nakijken aan de stengeltoppen; bij sommige taxa zijn de stipulen opvallend, maar niet lang persistent! → 7

6b. Steunblaadjes onopvallend en vroegtijdig afvallend, vaak zelfs helemaal afwezig. Schors enigszins ruw tot gegroefd, niet in opvallende plakken afvallend → 14

7a. Schors niet in plakken afvallend; bladbovenzijde mat of behaard, niet kaal en niet glanzend → 8

7b. Schors glad en bij oudere stammen afvallend in plakken, zodat opvallende oranje vlekken op de stam achterblijven (afbeelding 3); struiken of kleine bomen; blad enigszins leerachtig en ondoorzichtig, bladbovenzijde glanzend → 9

Afb 3. In plakken afvallende schors bij Amandelwilg (foto) of Amandelwilg x Katwilg.

8a. Struik tot 2-3 m hoog, met lange zeer buigzame takken; blad niet leerachtig, maar dun; bladbovenzijde mat; jongste blaadjes roodpaars en doorzichtig (afbeelding 54); middennerf van het blad aanvankelijk paars, bij ouder worden opvallend bleek, vooral aan de bovenzijde van het blad (afbeelding 54); uitsluitend mannelijke kloon bekend in Vlaanderen (afbeelding 4); plant van voormalige wijmteelt-locaties; zeldzaam, maar wél verspreid voorkomend (afbeelding 55), vaak in gezelschap van andere mandenmakerswilgen → ***Salix eriocephala*** (geen officiële Nederlandse naam; in mandenmakersterminologie: 'Amerikaantjes' of 'Duits rood')

8b. Struik of kleine boom; blad verspreid behaard aan boven- en onderzijde, grijsgroen, fijn getand, tamelijk Schietwilg-achtig; uiteinden van de takken min of meer kantig (Amandelwilg-achtig), steunblaadjes 1 mm breed, 3 mm lang; vruchtjes kaal (in tegenstelling tot *S. x mollissima*!); stijl kort (in tegenstelling tot *S. x mollissima*); enkel de vrouwelijke plant is al in Vlaanderen aangetroffen; zeer zeldzame kruising, tot nog toe uitsluitend bekend van één plaats aan de Dijle (Bethaniënpolder Mechelen, afbeelding 59) → ***S. x erythroclados*** (Amandel x Schietwilg)

Afb 4. Mannelijk katje van *Salix eriocephala* (Amerikaantjes, Duits rood).

9a. Stengels kantig en glad; alleen allerjongste blaadjes behaard, daarna zeer snel kaal; steunblaadjes spits of kort toegespitst, soms stomp of afgerond. Bladeren 3-12 (-17) cm lang, 1-3 (-4) cm breed, onderaan ofwel blauwachtig-groen, ofwel groen. Mannelijke en vrouwelijke planten mogelijk. Wijd verspreide soort. (afbeeldingen 160-175) → ***Salix triandra*** (Amandelwilg) → 10

9b. Stengels glad en rond of weinig kantig; jonge bladeren en stengels (donzig) behaard, en dit geruime tijd blijvend; steunblaadjes uitlopend in een lang, spits uiteinde; aan de top van de bladsteel zijn bij jonge bladeren twee karakteristieke steunblad-achtige aanhangsels te zien (jonge bladeren aan de toppen van snelgroeïende takken bekijken! Zie afbeeldingen 92 en 93) → 13

10a. Eenjarige twijgen groengeel (twijguiteinden aan de naar het licht toegekeerde zijde bekijken; afbeelding 5); vooral vrouwelijke planten. → **Salix triandra 'Groene reins'** (Amandelwilg, groep van cultuurvariëteiten, in de mandenmakersterminologie 'Groene reins' genoemd)

10b. Eenjarige twijgen olijfgroen, bruin of grijsbruin (twijguiteinden aan de naar het licht toegekeerde zijde bekijken); mannelijke en vrouwelijke planten mogelijk → 11

Afb 5. Groengele twijgen van Amandelwilg (*Salix triandra*) klonengroep 'Groene reins'.

11a. Eenjarige twijgen bruin (afbeeldingen 164, 165, 168); mannelijke en vrouwelijke planten zijn mogelijk → 12

11b. Eenjarige twijgen olijfgroen; mannelijke én vrouwelijke planten zijn mogelijk → *Salix triandra* (Amandelwilg-restgroep, met mogelijk een aantal autochtone Amandelwilgen, maar vermoedelijk ook vooral of misschien zelfs uitsluitend zaailingen van cultuurvariëteiten)

12a. Eenjarige twijgen koffie-en-melk-kleurig bruin (afbeelding 168); mannelijke kloon of klonengroep (afbeelding 168); vrij lage, sterk vertakte struik → **Salix triandra 'koffiekleur'** (Amandelwilg, cultuurvariëteit of meer waarschijnlijk groep van cultuurvariëteiten voor de mandenmakerij, in de volksmond vaak 'Zwarte reins' genoemd, naam die echter ook aan de volgende kloon-groep toegekend wordt)

12b. Eenjarige twijgen donker, chocoladekleurig bruin (afbeeldingen 6 en 7); vrouwelijke kloon of klonengroep (afbeelding 164), vrij hoge, niet al te sterk vertakte struik → **Salix triandra 'Chocoladekleur'** (Amandelwilg, groep van cultuurvariëteiten voor de mandenmakerij, in de volksmond in Vlaanderen vaak 'Zwarte reins' genoemd, naam die echter ook aan de vorige kloon-groep toegekend wordt). Binnen deze klonengroep kunnen we enkele specifieke klonen specificeren. Een kloon die enkel aan de Remersdaalbeek te Voeren aangetroffen is (en waarvan het geslacht nog niet bekend is) kenmerkt zich door de zeer kleine blaadjes van slechts 3 à 4,5 cm lang (afbeelding 172) → **Salix triandra 'Voerense kloon'**. Drie klonen die enkel aan de Oude Maas met zekerheid waargenomen werden vertonen eveneens donkerbruine jonge twijgen, maar kunnen op basis van de struikgrootte (als snijgriend onderhouden struik met éénjarige takken!) en bladkenmerken van elkaar onderscheiden worden. Eenjarige struik gemiddeld 1m (maximum 1,6 m) hoog, blaadjes op de eenjarige twijgen (6,8)-8,6-(10,5) cm lang en (9)-12-(15) mm breed (afbeelding 173) → **Salix triandra kloon 'kleine grijze wis'**. Eenjarige struik gemiddeld 1 m (maximum 1,3 m) hoog, blaadjes op de eenjarige twijgen (6,4)-12,2-(17,3) cm lang en (15)-22,3-(31) mm breed (afbeelding 175) → **Salix triandra kloon 'bruingrijze wis'**. Eenjarige struik gemiddeld 3 m (maximum 3,3 m) hoog, blaadjes op de eenjarige twijgen (12,6)-14,9-(17) cm lang en (22)-26,9-(31) mm breed (afbeelding 174) → **Salix triandra kloon 'grote grijze wis'**. Ook de klonen '**Noir de Touraines'**

en 'Noir de Vilaines' die door Fernand Devos uit Frankrijk geïmporteerd werden behoren tot deze groep. Ze zijn echter alleen uit cultuur bekend in Eksaarde en niet als verwilderde plant. In Nederland is de kloon **Zwarte driebast** de algemeenste vertegenwoordiger van deze groep.

Afb 6. Amandelwilg (*Salix triandra*) met donker-chocoladebruine twijgen, zogenaamde 'Zwarte reins', Schelde Oost-Vlaanderen.

Afb 7. Amandelwilg (*Salix triandra*) met donker-chocoladebruine twijgen, zogenaamde Zwarte driebast, Biesbosch Nederland.

13a. Twijgen in de loop van het seizoen vrijwel kaal wordend; uitsluitend vrouwelijke kloon (afbeeldingen 93, 95, 96); in vergelijking met de volgende kloon lichtgekleurde struik (afbeelding 94); laat op het seizoen van ver herkenbaar aan typische goudgeelverkleuring. Wijd verspreid als mandenmakerswilg of vegetatief verwilderd; algemener dan Amandelwilg. → **S. x mollissima var. Undulata** (Amandelwilg x Katwilg; geen officiële Nederlandse naam; in de mandenmakersterminologie: 'Lerenband')

13b. Twijgen in de loop van het seizoen donzig behaard blijvend; uitsluitend vrouwelijke kloon; in vergelijking met de vorige variëteit vrij donker gekleurd (afbeelding 92). Zeldzamer aangetroffen dan vorig taxon, maar met ongeveer hetzelfde verspreidingspatroon → **S. x mollissima var. 'Behaarde twijg'** (Amandelwilg x Katwilg; geen officiële Nederlandse naam; in de mandenmakersterminologie: 'Lerenband')

14a. Takken overhangend ('treurend') → 15

14b. Takken opstaand tot opgericht → 16

15a. Twijgen groengeel of oranjegeel; takken uitgesproken hangend. Bijna uitsluitend mannelijke exemplaren aangeplant (afbeeldingen 8 en 9). Zeer algemeen aangeplant, zelden verwilderd → **S. x sepulcralis 'Chrysocoma'** (meest voorkomende Treurwilg-variëteit)

15b. Twijgen groen of bruingroen, niet gelig of oranje; takken iets minder afhangend → **S. x sepulcralis 'Sepulcralis'** (zeer zeldzame, 19de eeuwse Treurwilg-variëteit)

Afb 8. Mannelijke, bloeiende *Salix x sepulcralis* 'Chrysocoma'.

Afb 9. *Salix x sepulcralis* 'Chrysocoma' is veruit de meest aangeplante treurwilg in de lage landen.

16a. Bladeren zwart wordend bij drogen (afbeelding 60). Bladrand gaafrandig in het onderste derde, fijn getand in het bovenste derde van het blad (afbeelding 60). Grootste bladbreedte op een derde van de top (afbeelding 60). Bladeren 6-13 cm lang en 12-28 mm breed (afbeelding 60). Struik van 2-3 m hoog. Twijgen grijsbruin zoals Bittere wilg. Blad op het blote oog quasi kaal ogend, maar met een loupe toch enigszins behaard op de onderzijde; uitsluitend vrouwelijke planten bekend in Vlaanderen, van slechts één plaats, namelijk de Schelde-oevers in Hingene (Bornem) (afbeeldingen 61, 62) → ***S. x forbyana* (Bittere x Kat- x Grauwe? wilg)**

16b. Bladeren niet zwart wordend bij drogen (soms wel donkerbruin door schimmelaantastingen!); blad fijn of grof getand over de hele lengte, grootste bladbreedte ongeveer in het midden, struiken of bomen → 17

17a. Bladeren breder dan 1,5 cm; jonge takjes en zelfs twee- tot meerjarige takken zeer gemakkelijk afbrekend bij het aanhechtingspunt, zonder dat daarbij schorsdelen van de oudere takken meekomen. Bladeren enigszins blinkend bovenaan; bladeren niet dicht zijdeachtig behaard in het midden van het seizoen (juni-augustus) → 18

17b. Bladeren smaller dan 1,5 cm of bladeren breder. Als de bladeren breder zijn dan zijn twee combinaties mogelijk. 1) Bladeren niet dicht behaard in het midden van het seizoen en takken niet zeer gemakkelijk afbrekend

bij het aanhechtingspunt ofwel 2) bladeren wél dicht behaard in het midden van het bloeiseizoen, en takjes vlot afbrekend bij de basis → 23

18a. Twijgen en bladeren volledig kaal, ook in zeer jonge toestand; twijgkleur afwijkend van alle andere verwante taxa: aanvankelijk karmijnrood (afbeelding 10), later karakteristiek grijs-okertlichtbruin (afbeelding 64). Zeer zeldzame cultuurvariëteit, slechts enkele keren aangetroffen met individuele exemplaren → ***S. fragilis* var *decipiens* (Kraakwilg-cultuurvariëteit)**

18b. Twijgen en blaadjes in jonge toestand behaard, later spaarzaam behaard tot bijna kaal → 19

Afb 10. Karmijnrode kleur van jonge twijgen van de Kraakwilgvariëteit *Salix fragilis* variëteit *decipiens*.

19a. Eénjarige twijgen geel-oranje tot oranje-rood (afbeeldingen 127 tot 132) → 20

19b. Eénjarige twijgen anders gekleurd (groen, olijfgroen, donkergroen, bruin, bruinpaars of rood-bruin) → 21

20a. Bladeren 9-15 cm lang, met lang, spits uiteinde; mannelijke en vrouwelijke exemplaren mogelijk; vrouwelijke katjes langer dan 6 cm ; éénjarige twijgen geel-oranje (afbeelding 11). Zeer sterk verspreide en al eeuwen gebruikte mandenmakerswilg; zaait ook uit en verwildert zowel uit zaad als vegetatief → ***S. x rubens* var. *basfordiana* forma *basfordiana*** (geen officiële Nederlandse naam; in de mandenmakersterminologie: 'Gele wijmen')

20b. Bladeren minder dan 9 cm lang, korter toegespitst dan vorige; eveneens mannelijke en vrouwelijke exemplaren mogelijk; vrouwelijke katjes korter dan 6 cm ; jonge twijgen geel-oranje maar naar de top toe oranje-rood (afbeeldingen 12 en 13). Zeer sterk verspreide en al eeuwen gebruikte mandenmakerswilg; zaait ook uit en verwildert zowel uit zaad als vegetatief → ***S. x rubens* var. *basfordiana* forma *sanguinea*** (geen officiële Nederlandse naam; in de mandenmakersterminologie: 'Gele wijmen' 'Vlaams rood' of 'Frans geelrood')

Afb 11. Karakteristiek gekleurde geel-oranje twijgen van *Salix x rubens* var. *basfordiana* forma *basfordiana* ('Gele wijmen').

Afb 12. Karakteristiek rood gekleurde twijgen of twijguiteinden van *Salix x rubens* var. *basfordiana* forma *sanguinea* ('Gele wijmen', 'Vlaams rood', 'Frans geelrood').

Afb 13. Eenjarige wissel van Salix x rubens var. basfordiana forma sanguinea op een griendveldje in Branst (provincie Antwerpen), met geel-oranje twijgkleur onderaan en rode kleur aan de twijgtop.

21a. Jonge bladeren aan de takuiteinden meer dan 3 cm breed; uitsluitend mannelijke struiken of bomen → 22

21b. Bladeren doorgaans smaller dan 3 cm, ook bij jonge twijgen; 9-15 cm lang, 1,5-3 cm breed (afbeelding 65); mannelijke én vrouwelijke bomen mogelijk (afbeeldingen 14 en 15); zowel vrij uitgroeiende bomen aan rivieroeveren (afbeelding 16), als minder frequent, knobomen in het cultuurlandschap. Onze meest verspreide en de enige autochtone Kraakwilgvariëteit → ***S. fragilis*** var. ***fragilis*** (**Kraakwilg**, vermoedelijk de enige oorspronkelijk inheemse variëteit)

Afb 14. Mannelijke katjes Kraakwilg (*Salix fragilis* var. *fragilis*).

Afb 15. Vrouwelijk katje Kraakwilg (*Salix fragilis* var. *fragilis*).

Afb 16. Karakteristiek breed uitwaaierende kroon van Kraakwilg (*Salix fragilis* var. *fragilis*).

22a. Een deel van de mannelijke katjes bifurcaat (afbeelding 17); hoofdnerf van het blad witgroenig aan de bovenzijde van het blad. Zeldzame variëteit die verspreid aangetroffen is in Vlaanderen. Nog niet in Nederland en Wallonië aangetoond → *S. fragilis* var. *furcata* (**Kraakwilg-cultuurvariëteit**)

22b. Mannelijke katjes niet vertakt aan het uiteinde, maar wél onregelmatig bochtig; hoofdnerf van het blad vaak roze-achtig aan de bovenzijde van het blad (afbeelding 76); voormalige mandenmakerswilg; tot nog toe uitsluitend aangetroffen aan de Grensmaas, zowel op Vlaams als Nederlands grondgebied → *S. fragilis* var. *Mosana* (**Kraakwilg-cultuurvariëteit**)

Afb 17. Bifurcaat vertakt mannelijk katje van *Salix fragilis* var. *furcata*.

23a. Bladeren smaller dan 1,5 cm; twijgen al dan niet gemakkelijk afbrekend bij het aanhechtingspunt; bladeren vrij sterk behaard tot laat in het seizoen → 24

23b. Bladeren breder dan 1,5 cm; bladeren bijna kaal in het midden van het seizoen (juni, juli) en twijgen minder gemakkelijk afbrekend bij het aanhechtingspunt of bladeren nog vrij sterk behaard in het midden van het seizoen en twijgen relatief gemakkelijk afbrekend bij de basis → 27

24a. Twijgen geel; blad blijft vrij sterk behaard tot op het einde van het seizoen (in tegenstelling tot *S. x rubens* var. *basfordiana*!); taxon te zoeken; nog niet met zekerheid aangetroffen in Vlaanderen, behalve in saliceta (Geraardsbergen) → *S. alba* var. *vitellina* (**Schietwilg-variëteit**)

24b. Twijgkleur variabel, vaak roodachtig bij snelgroeiende jonge twijgen, later meestal olijfgroen of lichtbruin → 25

25a. Takken sterk kronkelig; bladeren vaak gekromd-hol; zeer algemene sierboom; uitsluitend vrouwelijke planten; toch vaak spontaan uitgezaaid en verwilderd, wellicht door kruising met *S. alba* of *S. x rubens*) → *S. babylonica* var. *Pekinensis* 'Tortuosa' (geen officiële Nederlandse benaming; in tuingidsen meestal **Krulkwilg**, **Kronkelwilg** of **Kurketrekkerswilg** genoemd; in de volksmond ook 'Paastakken')

25b. Takken niet kronkelig; bladeren niet hol → 26

26a. Twijgjes makkelijk afbrekend bij het aanhechtingspunt (kenmerk dat vaak ten onrechte alleen aan Kraakwilg toegekend wordt!); blad sterk behaard aan beide zijden tot laat in het seizoen; boom van ver een zilverachtig-blauwe kleur vertonend; meest voorkomende knotboom, ook vaak als vrij uitgroeiende boom → *S. alba* var. *alba* (**Schietwilg**).

26b. Twijgjes minder gemakkelijk afbrekend bij het aanhechtingspunt; blad aanvankelijk sterk behaard aan beide zijden, maar later op het seizoen meer kalend dan vorige, hoewel hier geen absolute grens is te trekken; boom van ver groener ogend dan vorige; vaak zijn in dezelfde rij knotbomen verschillende tinten groen tot groenblauw waarneembaar, indicatief voor het door elkaar voorkomen van deze en vorige wilg; blad vertoont vaker bruine vlekjes van een schimmelaantasting dan vorige (*Marsonina*-schimmel); zeer frequent als knotboom; ook als vrij uitgroeiende boom → **S. x rubens (Schiet- x Kraakwilg)**

27a. Wilg met quasi alle kenmerken van *S. alba* var. *alba*, behalve een blad dat breder is dan 1,5 cm; voor de rest ook zilver-blauwachtige kleur, landurig sterk behaard (afbeeldingen 138, 139, 140); takjes vrij gemakkelijk afbrekend bij de basis; eerder zeldzaam, soms aangeplant, maar ook spontaan → **S. x rubens var. caerulea** (geen officiële Nederlandse benaming; letterlijk uit het Engels vertaald: de 'Cricketstokwilg')

27b. Blad vroeg in het seizoen enigszins tot tamelijk behaard, maar naarmate het seizoen vordert vrijwel kaal wordend; kleur bruingroen (vaak met donkerbruine schimmelvlekken), groen tot groen-blauw, maar niet zilverachtig-blauw; takjes niet echt vlot afkrakend bij de basis; meestal komt bij het afkraken een stuk schors mee van de tak waarop het takje vastzat → 28

28a. Bladeren tot 9 cm lang en 2-3 cm breed, zwak behaard (afbeeldingen 141, 142, 143) → **S. x rubens var. 'Kort blad' (Salix x rubens-cultuurvariëteit, vrij verspreid voorkomend, mogelijk niet één maar meerdere klonen)**

28b. Blad langer, tot 13-15 cm → 29

29a. Uitsluitend vrouwelijke kloon (afbeelding 18), op plaatsen die meestal voormalige mandenmakerij verraden; blad met quasi alle kenmerken van *S. fragilis* var. *fragilis*, maar steunbladjes forser, vaak getand (vooral bij jonge bladeren kijken; zie afbeelding 77); ook de klieren op de bladsteel zijn vaak bladachtig uitgegroeid (afbeelding 77); blad bovenaan donker iets blinkend groen, onderaan enigszins blauwachtig; takjes breken minder gemakkelijk af dan bij *S. fragilis* var. *fragilis*; boom met meer opgaande groeiwijze dan *S. fragilis* var. *fragilis*; taxon met intermediaire kenmerken tussen Kraakwilg en Schiet- x Kraakwilg, dat in het veld vaak moeilijk tot één van beide toe te wijzen is; alleen genetische controle biedt ultieme determinatiezekerheid; vermoedelijk niet echt zeldzaam, maar ongetwijfeld zeer vaak over het hoofd gezien, wegens determinatiemoelijkheden → **S. fragilis var. russeliana** (Kraakwilg-cultuurvariëteit; in de mandemakersterminologie: 'Oud rood', omdat deze wijm op een bepaald moment vervangen werd door 'Duits rood')

29b. Mannelijke en vrouwelijke bomen, sterk lijkend op vorige en vaak alleen te onderscheiden wanneer op meerdere momenten van het jaar gekeken wordt naar verschillende kenmerken; meestal niet aangeplant; vaak spontane zaailingen; bladbovenzijde iets matter dan bij vorige; bladonderzijde eerder groen dan blauwachtig; jonge twijgen nog minder gemakkelijk afbrekend van het aanhechtingspunt dan vorige → **S. x rubens-restgroep (Schiet- x Kraakwilg-restgroep, van ten dele spontane kruisingen, ten dele cultuurvariëteiten zonder specifieke benaming)**

Afb 18. Vrouwelijk katje van *Salix fragilis* var. *russeliana*.

30a. Stengels en bladeren kaal; binnenzijde van de schors geel; bladeren vooral aan de stengeltoppen (schijnbaar) tegenoverstaand (afbeeldingen 19 en 20); blaadjes zwart wordend bij drogen: bladrand meestal gaafrandig onderaan maar vaak zeer fijn getand aan de top van het blad → 31

30b. Stengels en bladeren (soms zwak) behaard ; de onderkant van de bladeren blijft (soms zwak!) behaard doorheen het seizoen; bladeren (meestal) verspreid, blaadjes meestal niet zwart wordend bij drogen (met uitzondering van *S. x rubra* waar het wél soms optreedt); bladrand gaafrandig (met uitzondering van *S. x rubra* waar aan de top van het blad soms een zeer fijne tanding optreedt) → 32

31a. Bladeren omgekeerd eirond tot spatelvormig; de grootste bladbreedte duidelijk boven het midden (afbeelding 19); plant van vooral natuurlijke standplaatsen (natte bosjes en rivieroeveren met kalkrijk substraat); taxon verbonden door een hele reeks geleidelijke overgangen met het volgende. In Vlaanderen zeldzaam wegens gebrek aan kalkbodems; in Wallonië algemener; in Nederland vooral langs de grote rivieren → ***S. purpurea* subspecies *lambertiana* (Bittere wilg)**

31b. Bladeren vooral bij langloten smal, lineair-langwerpig, gaafrandig tot bijna gaafrandig, maar de bladtop meestal wél fijn getand; de grootste bladbreedte weliswaar ook aan de top van het blad, maar niet erg opvallend (afbeelding 20); taxon dat in Vlaanderen uitsluitend als (verwilderde) cultuurplant aangetroffen wordt, vaak in het gezelschap van andere typische mandenmakerswilgen; verbonden door een ruime reeks overgangsvormen met vorig taxon; de overgangsvormen worden vaak benoemd als aparte taxa (var. *Helix*, var. *Gracilis*, ... maar zijn niet duidelijk van elkaar te scheiden). Vrij zeldzaam en bijna steeds in de nabijheid van andere mandenmakerswilgen aangetroffen. In kalkrijke streken van Wallonië wellicht ook als autochtone populaties voorkomend → ***S. purpurea* subspecies *ppurea* (Bittere wilg-cultuurvariëteiten)**

Afb 19. (Schijnbaar) tegenoverstaande blaadjes van Bittere wilg subspecies *lambertiana* (*Salix purpurea* subspecies *lambertiana*).

Afb 20. (Schijnbaar) tegenoverstaande blaadjes van Bittere wilg subspecies *purpurea* (*Salix purpurea* subspecies *purpurea*).

32a. Bladeren in de loop van het seizoen kalend aan beide zijden; moment en graad van kaal worden zijn bij *S. x rubra* erg afhankelijk van het moederschap van de kruising; als Katwilg de vrouwelijke ouder is dan wordt de plant minder kaal dan wanneer Bittere wilg de vrouwelijke ouder is! Blaadjes soms zwart wordend bij drogen (ook dat vooral bij *S. x rubra* wanneer Bittere wilg de vrouwelijke ouder is van de kruising) → 33

32b. Bladeren duidelijk sterk behaard blijvend doorheen het seizoen, minstens aan de onderzijde; blaadjes niet zwart wordend bij drogen → 34

33a. Bladeren in de loop van het seizoen kalend aan beide zijden of zwak behaard aan beide zijden (afbeeldingen 144, 145); afhankelijk van de moederplant meest lijkend op Katwilg (afbeelding 141) dan wel op Bittere wilg; blad bij drogen soms min of meer zwart kleurend (vooral als de moederplant Bittere wilg is); grote groep van cultuurvariëteiten; blad 4-13 cm lang en 6-15 mm breed (afbeeldingen 144, 145); bladrand vlak of lichtjes omgerold, zwak getand tot gaaf; twijgen rond, nooit afgeplat; in de 19de eeuw blijkbaar een algemene cultuurplant (mandenmakerswilg), nu in Vlaanderen en Nederland nog slechts sporadisch verwilderd aangetroffen; in Wallonië iets algemener voorkomend, op kalkbodems → **S. x rubra (Katwilg x Bittere wilg)**

33b. Bladeren zwak behaard op de onderzijde van het blad, vaak alleen nog op de nerven (afbeelding 148); blad 10-23 cm lang en 15-32 mm breed (afbeelding 148); bladrand zwak getand en enigszins omgerold; blad bovenaan glimmend groen, onderaan blauwgroen (afbeelding 148); takken aan de uiteinden sterk afgeplat (fasciatie; afbeelding 21); uitsluitend mannelijke planten (afbeeldingen 21 en 22); hoofdzakelijk als sierplant aangeplante struik, nog maar zelden verwilderd aangetroffen → **S. sachalinensis 'Sekka'**

Afb 21. Fasciatie (afplatting van de takuiteinden) bij *Salix sachalinensis* 'Sekka'.

Afb 22. Mannelijke katjes *Salix sachalinensis* 'Sekka'.

34a. Bladeren van zowel kortloten als langloten lineair of lineair lancetvormig; de bladranden zijn quasi parallel → 35

34b. Bladeren van de kortloten lancetvormig of smal elliptisch; de bladranden zijn convex en niet parallel (opgelet: bij de langloten kunnen ze soms wél parallel zijn!) → 36

35a. Bladonderzijde zijdeachtig behaard, met aanliggende beharing (afbeelding 23); blad (5)-11-14-(16) cm lang en (0,7)-1,0-1,2-(1,5) cm breed (afbeelding 23); ovarium behaard → *S. viminalis* (**Katwilg**; in de mandenmakersterminologie: '**Wiedauw**', wijd verspreid met talrijke variëteiten die onderscheiden worden aan de takkleur van de eenjarige twijgen; de kleur is meest opvallend in de winter (afbeelding 24): '**Gele**', '**Groene**', '**Rode**', '**Bruine**', '**Zwarte wiedauw**'). In Nederland hebben de klonen vaak een benaming die verwijst naar een geografisch regio.

35b. Bladonderzijde wit-donzig, niet zijdeachtig (afbeeldingen 52, 53); blad; blad 8-12 cm lang en 0,4-0,6 cm breed (afbeelding 25); ovarium kaal → *S. elaeagnos* subspecies *angustifolia* (**Grijze wilg**; in de 19de-eeuwse mandenmakersterminologie ook vaak als '**Rozemarijnbladige wilg**' aangeduid). Voornamelijk aangeplant, zelden verwilderd.

Afb 23. Zijdeachtige beharing op de onderzijde van het blad van Katwilg (*Salix viminalis*).

Afb 24. Kleurvariëteiten bij Katwilg (*Salix viminalis*): links 'Gele wiedauw', rechts 'Rode wiedauw'.

Afb 25. Bladvorm Grijze wilg (*Salix elaeagnos* subspecies *angustifolia*).

36a. Twijgen mét duidelijke lijstjes, meestal meer dan 2 mm lang → 37

36b. Twijgen zonder of hoogstens 1-2 mm lange lijstjes → 40

37a. De bladeren van de onvertakte, snel gegroeide eenjarige takken (langloten) zijn zeer lang (12-22 cm), met ongeveer evenwijdige randen, en 1,5-3-(3,6) cm breed. De bladeren van de overige takken (kortloten) zijn volledig afwijkend van vorm (veel korter, smal wigvormige voet en breed

bladmidden); uitsluitend vrouwelijke planten bekend in Vlaanderen; struiken tot 6 m hoog (iets hoger dan alle andere struikvormige wilgen); lijstjes op de ontschorste takken 2-7 mm lang → 38
37b. Bladeren 3-13 cm lang, 0,8-3,4 cm breed, bladonderzijde dicht tot weinig, aanliggend, maar niet zijdeachtig behaard; lijstjes op de twijgen 1-10-(16) mm lang, soms duidelijk en talrijk, soms zeer weinig → 39

38a. Bladeren van de langloten 13-20-(22) cm lang en 1,5-3,0-(3,6) cm breed (afbeelding 26); bladrand van de bladeren van snelgroeiende, eenjarige twijgen vlak en zwak getand (afbeelding 46; bladeren en (uitsluitend vrouwelijke) katjes (afbeelding 27) aan de toppen van de takken tamelijk ver uit elkaar (in vergelijking met de volgende variëteit!). Vrij algemeen verspreid en bijna steeds verwijzend naar voormalige mandenmakersactiviteiten → ***S. x dasyclados* var. *Angustifolia* kloon 'Gewone kletters' (Duitse dot; in de mandenmakersterminologie 'Gewone kletters')**

38b. Bladeren van de langloten 12-15 cm lang en 1,5-3,2 cm breed (afbeelding 28); bladrand van de bladeren van snelgroeiende, eenjarige twijgen rimpelig gegolfd en duidelijk gekarteld-getand (afbeelding 49); bladeren en katjes aan de toppen van de takken vrij dicht opeen (in vergelijking met de vorige variëteit!). Minder frequent dan het vorige taxon, maar grotendeels zelfde verspreidingsgebied → ***S. x dasyclados* var. *Angustifolia* kloon 'Kattekletters' (Duitse dot; in de mandenmakersterminologie: 'Kattekletters')**

Afb 26. Bladvorm van de langloten van Duitse dot kloon 'Gewone kletters' (*Salix x dasyclados* variëteit *angustifolia* kloon 'Gewone kletters').

Afb 27. Vrouwelijk katje van Duitse dot kloon 'Gewone kletters' (*Salix x dasyclados* variëteit *angustifolia* kloon 'Gewone kletters').

Afb 28. Bladvorm van de langloten van Duitse dot kloon 'Kattekletters' (*Salix x dasyclados* variëteit *angustifolia* kloon 'Kattekletters').

39a. Bladbreedte 1-2,5 cm, gemiddeld 1,6 cm breed. Bladlengte 4,7-12,5 cm, gemiddeld 8,8 cm lang (afbeelding 82). Blad spits wigvormig aan basis én top (afbeelding 29). Plant in de 19de eeuw vermeld als mandenmakerswilg. Vooral cultuurplant; zeldzamer spontane kruising; zeldzame plant → **S. x holosericea** (vrouwelijke Katwilg x mannelijke Grauwe wilg; de kenmerken van de vrouwelijke plant overwegen in de kruising!)

39b. Bladbreedte 1-3,4 cm, gemiddeld 1,9 cm breed. Bladlengte 3-8,8 cm, gemiddeld 6,9 cm. Blad breed wigvormig aan de voet, spits aan de top (afbeelding 30). Plant hier en daar voorkomend als spontane kruising, meestal in het gezelschap van beide ouders; iets algemener dan vorige kruising, maar toch nog steeds zeldzamer dan de kruising van Bos- en Katwilg → **S. x holosericea** (vrouwelijke Grauwe wilg x mannelijke Katwilg; de kenmerken van de vrouwelijke plant overwegen in de kruising!).

Afb 29. Blad van vrouwelijk Katwilg x mannelijke Grauwe wilg (*Salix x holosericea*).

Afb 30. Blad van vrouwelijke Grauwe wilg x mannelijke Katwilg (*Salix x holosericea*).

40a. Bladonderzijde zacht, donzig behaard (afbeelding 31); nervatuur bladonderzijde zeer opvallend (duidelijker dan bij *S. x dasyclados* waarmee de plant overigens wel kan verward worden; vergelijk afbeelding 153 met afbeelding 46); blad vaak met een witachtige schimmelaantasting die van op afstand reeds herkenbaar is (zie afbeelding 32); de schimmel is gemeenschappelijk met Boswilg en met *Salix x holosericea*; blad van het kortlot 5,5-9-(11) cm lang en 1,5-2,2 cm breed; blad van het langlot 13-16 cm lang en 3-3,5-(5,5) cm breed (aanzienlijk korter en breder dan dat van *S. x dasyclados*, waar verwarring mee kan optreden); geen lijsten op de twijgen aanwezig (in tegenstelling tot *S. x holosericea* waarmee de plant ook vaak verward wordt). Vaak spontaan voorkomend tussen beide ouders, soms ook geplant. Forse struik of kleine boom, zeldzaam ook als knotboom onderhouden (afbeeldingen 33 en 34) → **S. x smithiana** (Bos- x Katwilg)

40b. De bladonderzijde is niet zacht donzig en de nervatuur is minder opvallend. Bladeren van het kortlot (3)-4-5-(7) cm lang, 0,5-1,5 cm breed, zijdeachtig aanliggend behaard (afbeelding 79); opgelet bladeren van langlot (vaak afgemaaide planten in duinpannen!) kunnen tot 8 cm lang zijn en tot 2,5 cm breed (afbeelding 35); op de ontschorste twijgjes kunnen hele korte, 1-2 mm lange lijstjes voorkomen; deze zijn afkomstig van de Kruiwilg-ouder; plant zeldzaam in de duinen voorkomend als spontane kruising tussen wilde Kruiwilg en gekweekte of verwilderde Katwilg (afbeelding 36) → **S. x friesiana** (Kruiwilg x Katwilg)

Afb 31. Bladvariatie bij bladeren van kort- en langloten van Bos- x Katwilg (*Salix x smithiana*).

Afb 32. Schimmelaantasting op de bladeren van Bos- x Katwilg (*Salix x smithiana*).

Afb 33. Mannelijke, rijkelijk bloeiende forse struik van Bos- x Katwilg (*Salix x smithiana*).

Afb 34. Als knotboom onderhouden Bos- x Katwilg (*Salix x smithiana*).

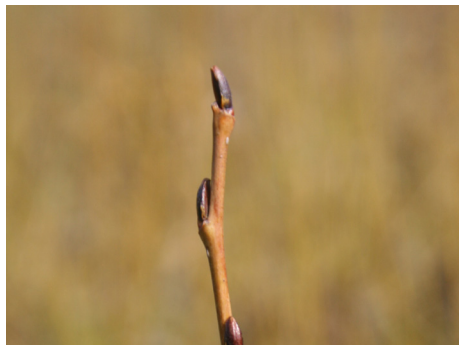
Afb 35. Bladeren van langlot bij Kruipwilg x Katwilg (*Salix x friesiana*).

Afb 36. Kruipwilg x Katwilg (*Salix x friesiana*) als spontane kruising tussen beide ouders in de Kartui-zerduinen in Oostduinkerke-Nieuwpoort.

41a. Grote struik of kleine boom met gladde, onbehaarde jonge bleekbruine of roodachtige twijgen die blinken alsof ze vernist zijn (afbeelding 37). Knoppen opvallend smal, puntig, roodachtig-donkerbruin en kleverig. Blad elliptisch-eirond met toegespitste top en wigvormige voet, met zeer fijne, regelmatige tanding over de ganse bladrand, 5-12 cm lang en 2-5 cm breed (afbeelding 38). Top van de bladsteel beklierd. Mannelijke bloem met 5-6 meeldraden. Zeer zeldzame wilg, waarvan in Vlaanderen tot nog toe alleen vrouwelijke exemplaren aangetroffen zijn (afbeelding 38); in Wallonië ook mannelijke exemplaren. Meestal aangeplant, maar in archeologische context ook wild aangetroffen, mogelijk lokaal nog enkele autochtone planten of populaties → **S. pentandra (Laurierwilg)**

41b. Plant niet zo → 42

Afb 37. Jonge twijg van Laurierwilg (*Salix pentandra*).

Afb 38. Bladeren van Laurierwilg (*Salix pentandra*).

42a. Steunblaadjes opvallend en persistent; het hout van ontschorste twijgjes vertoont lijsten → 43

42b. Steunblaadjes vroegtijdig afvallend of ontbrekend, behalve aan zeer jonge snelgroeïende takken → 50

43a. Blad onderaan of soms aan beide zijden aanliggend zachtbehaard (afbeeldingen 15, 16). Eerder zeldzame kruising, meestal in de nabijheid van beide ouders, vooral in zure, heide-achtige gebieden → **S. x ambigua (Geoorde x Kruiwilg)**

43b. Bladeren onderaan soms wat donzig behaard, maar niet aanliggend zachtbehaard → 44

44a. Bladeren van de kortloten omgekeerd eirond, niet meer dan 2 maal zo lang als breed. Bladeren van de kortloten meestal rimpelig, met gegolfde bladrand (opgelet: snelgroeïende bladeren van langloten van andere soorten kunnen ook vaak rimpelen!); knoppen en twijgen kaal tot hoogstens zwak behaard → 45

44b. Bladeren vlak of zwak rimpelig; bladrand niet of bij de meeste bladeren niet golvend; twijgen stevig en niet opvallend vertakt, bladeren meestal minstens 2 maal zo lang als breed; knoppen en twijgen zwak tot sterk behaard → 46

45a. Twijgen dun en opvallend vertakt; blaadjes van de kortloten omgekeerd eirond tot elliptisch en klein: 12-20-(35) mm lang, 7-25-(35) mm breed (afbeelding 17); (opgelet: bladeren van

langloten kunnen aanzienlijk langer en breder zijn: tot 6,5 cm lang en 35 mm breed! Zie eveneens afbeelding 17); onderzijde van het blad met het blote oog grijsachtig behaard ogend (opgelet: de bladeren van langloten ogen vaak veel kaler!); lijstjes op de ontschorste twijgen talrijk en kort: meestal 2-15-(20) mm lang (afbeeldingen 18, 19). Plant van zure, venige of heide-achtige gebieden → **S. aurita (Geoorde wilg)**

45b. Blaadjes van de kortloten omgekeerd eirond, intermediair van vorm en grootte tussen Geoorde en Boswilg en vaak met alle schakeringen op dezelfde plant aanwezig (afbeelding 39): 1,5-7 cm lang, 8-45 mm breed; (opgelet: de blaadjes van het langlot kunnen nog aanzienlijk groter zijn: tot 8 cm lang en 5 cm breed); onderzijde van het blad met het blote oog blauwachtig, nauwelijks behaard ogend, bij wrijven echter toch zachtharig aanvoelend, met de loupe duidelijk als behaard waarneembaar (afbeelding 30); bladrand enigszins golvend en bladtop vaak gedraaid, maar beide kenmerken minder uitgesproken als bij Geoorde wilg; lijstjes op de ontschorste twijgen niet erg talrijk: meestal ongeveer 5-15 mm lang; zeldzame kruising die vaak om genetische verificatie vraagt → **S. x capreola (Geoorde x Boswilg)**.

Afb 39. Blaadjes van Geoorde x Boswilg (*Salix x capreola*).

46a. Top van het blad vaak gedraaid; bladeren van de kortloten 3,0-5,0 cm lang; lijstjes op de twijgen frequent en variabel in lengte: 5-35 mm lang → 47

46b. Top van het blad zelden gedraaid; bladeren van de kortloten 4,5-7,0 cm lang en 15-26 mm breed (opgelet: bladeren van langloten kunnen aanzienlijk groter zijn: tot 11,5 cm lang en tot 4 cm breed!); lijstjes op de twijgen talrijk en 2-35-(85) mm lang → 48

47a. Onderzijde van de bladeren witgrijs behaard. Zeer algemeen verspreide kruising, hoewel toch misschien toch vaak verward met Grauwe wilg → **S. x multinervis (Geoorde x Grauwe wilg)**

47b. Onderzijde van de bladeren met minstens een aantal rosse of roodbruine haren (afbeelding 40); lijstjes 2-38 mm (afbeelding 34). Zeldzame kruising, maar wellicht toch vaak over het hoofd gezien → **S. x charrieri (Geoorde x Rossige wilg)**

Afb 40. Bladonderzijde van Geoorde x Rossige wilg (*Salix x charrieri*).

48a. Volgroeide bladeren mat, grijzig-groen bovenaan, asgrijs onderaan (afbeelding 35); twijgen zacht behaard en grijsgroen; lijstjes 2-30-(85) mm (afbeelding 41). Wellicht onze algemeenste wilg → **S. cinerea subspecies cinerea (Grauwe wilg)**

48b. Volgroeide bladeren glanzend, donkergroen bovenaan, minstens met een aantal roestkleurige haren onderaan (niet verwarren, met vaak voorkomende oranjeleuige schimmels!); twijgen kalend in de loop van het seizoen en roodbruin → 49

Afb 41. Lijstjes bij Grauwe wilg (*Salix cinerea subspecies cinerea*).

49a. Volgroeide bladeren glanzend donkergroen bovenaan, onderaan met overwegend roestbruine haren (afbeelding 41), twijgen kalend in de loop van het seizoen; lijstjes 2-30-(60) mm. Veel zeldzamer dan Grauwe wilg, maar wél wijd verspreid en op alle bodemtypen → **S. cinerea subspecies oleifolia (Rossige wilg)**

49b. Volgroeide bladeren bovenaan intermediair tussen mat grijzig-groen en glanzend donkergroen; twijgen intermediair behaard; verspreid enkele rosse haren tussen een meerderheid van

grijze haren op de onderzijde van het blad (afbeelding 80); lijstjes 4-47 mm. Frequenter aangetroffen dan zuivere Rossige wilg → **S. x guinieri (Grauwe x Rossige wilg)**

50a. Bladeren persistent behaard aan de onderzijde → 51

50b. Bladeren bij volgroeidheid nog slechts spaarzaam behaard tot bijna kaal, zelden helemaal kaal → 56

51a. Bladrand gegolfd, onregelmatig gezaagd (afbeelding 22); bladeren breed elliptisch tot cirkelrond, groen bovenaan, dicht behaard onderaan met uitgesproken nervatuur (afbeelding 22) → **S. caprea (Boswilg)**

51b. Bladrand vlak of met omgekrulde zoom, gaafrandig of bijna gaafrandig; bladeren eerst zilverachtig, zijdeachtig behaard op beide zijden, de onderzijde behaard blijvend ook bij volgroeidheid → 52

52a. Bladeren groot, 3-7 cm lang, 1,5-4,5 cm breed; robuuste struik of kleine boom. Verspreideing nader te onderzoeken → **S. caprea var. Sphacelata (Boswilg-variëteit)**

52b. Bladeren klein, minder dan 5 cm lang, 2,5 cm breed, kleine, tengere struik → 53

53a. Bladeren 1-3,5 cm lang, 0,4-2,5 cm breed, mat groen bovenaan, zilverachtig behaard onderaan; zeer kleine lijstjes (1-2 mm) op ontschorst stukje tak → **S. repens (Kruipwilg)** → 54

53b. Bladeren 2,4-5 cm lang, 0,8-2,3 cm breed, glanzend groen bovenaan, spaarzaam behaard onderaan (afbeelding 158); lijstjes op ontschorst twijgje 2-5 mm lang. Zeldzame kruising, vooral in de duinen aangetroffen, zeldzamer ook in heidegebieden → **S. x subsericea (Grauwe x Kruipwilg)**

54a. Bladschijf 4-10 maal zo lang als breed, met de grootste breedte ongeveer in het midden; bladrand in droge toestand nagenoeg vlak. Steunblaadjes weinig ontwikkeld of vrijwel ontbrekend. Vruchtbeginsel en vrucht steeds behaard; taxon door de Flora van België (Lambinon et al. 1998) van de Kempen en het Vlaams district vermeld, maar door ons nog niet aangetroffen; te zoeken → **Salix repens subsp. angustifolia (Kruipwilg-ondersoort)**

54b. Bladschijf 1,3-4 maal zo lang als breed, met de grootste breedte boven het midden; bladrand in droge toestand meestal iets omgerold. Steunblaadjes klein, maar meestal goed ontwikkeld. Vruchtbeginsel en vrucht behaard of kaal → 55

55a. Bladschijf 1,3-2,5 maal zo lang als breed, aan de bovenzijde iets behaard blijvend. Eenjarige twijgen dicht grijsviltig; intermediaire kenmerken met volgend taxon kunnen voorkomen; de status van dit taxon moet wellicht eerder als het uiterste van een continue reeks gezien worden dan als een duidelijk aparte ondersoort. Algemeen verspreid in de duinen → **Salix repens subsp. Dunensis (Kruipwilg-ondersoort)**

55b. Bladschijf 2-4 maal zo lang als breed, aan de bovenzijde spoedig kaal wordend; eenjarige twijgen schaars behaard tot vrijwel kaal; intermediaire kenmerken met vorig taxon kunnen voorkomen; de status van dit taxon moet wellicht eerder als het uiterste van een continue reeks gezien worden dan als een duidelijk aparte ondersoort. De meest algemene ondersoort in het binnenland → **Salix repens subsp. Repens (Kruipwilg-ondersoort)**

56a. Onderzijde van volgroeide bladeren met minstens enkele roodbruine tot roestbruine haren (niet verwarren met vaak voorkomende oranjekleurige schimmels!) → 57

56b. Onderzijde van volgroeide bladeren zonder roodbruine of roestbruine haren → 58

57a. Volgroeide bladeren glanzend donkergroen bovenaan, minstens nervatuur onderaan met overwegend roestbruine haren (afbeelding 41), twijgen kalend in de loop van het seizoen. Aanzienlijk zeldzamer dan Grauwe wilg, maar wel wijd verspreid en op alle bodemtypes voorkomend → ***S. cinerea subspecies oleifolia* (Rossige wilg)**

57b. Volgroeide bladeren bovenaan intermediair tussen mat grijzig-groen en glanzend donkergroen; twijgen intermediair behaard; verspreid enkele rosse haren tussen een meerderheid van grijze haren op de onderzijde van het blad; lijstjes 4-47 mm. Algemeener dan zuiver Rossige wilg → ***S. x guinieri* (Grauwe x Rossige wilg)**

58a. Bladeren onderaan behaard; bladrand gegolfd; nervatuur van de bladonderzijde uitgesproken (afbeelding 115). Algemeen voorkomende kruising, maar door de continue reeks tussen beide ouders zeer vaak niet herkend of genegeerd → ***S. x reichardtii* (Grauwe x Boswilg)**

58b. Volgroeide bladeren kaal aan beide zijden; nervatuur van de bladonderzijde niet zeer opvallend (afbeeldingen 102-110) → ***S. purpurea* (Bittere wilg)** → 31

59a. Steunblaadjes opvallend en persistent; bladeren langwerpig-ovaal, niet wollig of spinnenwebachtig behaard bovenaan, aanvankelijk aangedrukt behaard onderaan; bladrand gewoonlijk gegolfd-getand; lijstjes aanwezig op de ontschorste takjes; katjes klein en onopvallend, zilverachtig behaard → 60

59b. Steunblaadjes klein, afvallend of ontbrekend; katjes lateraal, zittend, net iets vóór de blaadjes ontlukend; bladnervatuur slecht waarneembaar; lijstjes zeer klein (1-2 mm) → 61

60a. Bladeren van de kortloten omgekeerd eirond tot elliptisch: 0,8-3 cm lang; lijstjes 2 tot 15 mm lang (afbeeldingen 15, 16). Zeldzame wilgenkruising, vooral te vinden in zure, heide-achtige terreinen waar beide ouders voorkomen → ***S. x ambigua* (Geoorde x Kruiwilg)**

60b. Bladeren van de kortloten omgekeerd eirond tot elliptisch: 3,0-4,5 cm lang; lijstjes 2 tot 26 mm lang (afbeelding 157). Zeer zeldzame kruising, vooral te vinden in zure, heideachtige terreinen, waar ook de ouders voorkomen → ***S. x straebleri* (= *S. aurita* x *S. cinerea* subsp. *cinerea* x *S. repens* subsp. *repens*) (Geoorde x Grauwe x Kruiwilg)**

61a. Bladschijf 4-10 maal zo lang als breed, met de grootste breedte ongeveer in het midden; bladrand in droge toestand nagenoeg vlak. Steunblaadjes weinig ontwikkeld of vrijwel ontbrekend. Vruchtbeginsel en vrucht steeds behaard; taxon door de Flora van België (Lambinon et al. 1998) van de Kempen en het Vlaams district vermeld, maar door ons nog niet aangetroffen; te zoeken → ***Salix repens* subsp. *angustifolia* (Kruiwilg-ondersoort)**

61b. Bladschijf 1,3-4 maal zo lang als breed, met de grootste breedte boven het midden; bladrand in droge toestand meestal iets omgerold. Steunblaadjes klein, maar meestal goed ontwikkeld. Vruchtbeginsel en vrucht behaard of kaal → 62

62a. Bladschijf 1,3-2,5 maal zo lang als breed, aan de bovenzijde iets behaard blijvend. Eenjarige twijgen dicht grijsviltig; intermediaire kenmerken met volgend taxon kunnen voorkomen; de status

van dit taxon moet wellicht eerder als het uiterste van een continue reeks gezien worden dan als een duidelijk aparte ondersoort. Algemeen voorkomend in de duinen → ***Salix repens* subsp. *dunensis* (Kruipwilg-ondersoort)**

62b. Bladschijf 2-4 maal zo lang als breed, aan de bovenzijde spoedig kaal wordend; eenjarige twijgen schaars behaard tot vrijwel kaal; intermediaire kenmerken met vorig taxon kunnen voorkomen; de status van dit taxon moet wellicht eerder als het uiterste van een continue reeks gezien worden dan als een duidelijk aparte ondersoort. De meest algemene ondersoort in het binnenland → ***Salix repens* subsp. *repens* (Kruipwilg-ondersoort)**

■ Verklarende woordenlijst

Berijpt. Bij sommige wilgen zit een laagje was op het blad of op de takken. Vaak geeft dit aanleiding aan een witachtige of blauwachtige schijn. Bij bladeren zit de waslaag meestal op de onderkant van de bladeren (Kraakwilg, Amandelwilg, ...). Bij het voorkomen van een waslaag op de takken is dit meestal gesitueerd aan de top van jonge takken (Berijpte wilg, Kaspische zandwilg).

Bifurcaat. Vertakkend in twee (min of meer gelijke) delen. Gevorkt. In de sleutel gebruikt voor de vertakte katjes van *Salix fragilis* subspecies *furcata*.

Forma. Een vorm van variatie bij planten op lagere rang dan soort of ondersoort. Meestal gebruikt voor variaties die slechts betrekking hebben op één enkel kenmerk. *Salix x rubens* variëteit *Basfordiana* forma *sanguinea* verschilt bijvoorbeeld in de rode twijgtoppen ten opzichte van *Salix x rubens* variëteit *Basfordiana* forma *Basfordiana* die gele twijgtoppen heeft.

Hybride. Synoniem voor kruising. Wordt in de naamgeving aangegeven door een maaltteken in de wetenschappelijke benaming: *Salix x rubens*, *Salix x rubra*, ...

Intermediair. In de sleutel vooral gebruikt bij de beschrijving van kruisingen die kenmerken hebben die tussen deze van de ouders in liggen. Dat 'intermediair' is in de meeste gevallen niet netjes het midden tussen de kenmerken van de ouders. Bij wilgen geeft de vrouwelijke ouderplant in heel veel gevallen meer kenmerken door dan de mannelijke, waardoor een kruising meer neigt naar de vrouwelijke ouder dan naar de mannelijke. Op die manier kan bijvoorbeeld een vrouwelijke Grauwe wilg gekruist met een mannelijke Katwilg er anders uit zien dan een vrouwelijke Katwilg gekruist met een mannelijke Grauwe wilg.

Kloon. In het algemeen betekent een kloon een min of meer identiek duplicaat van iets. In de biologie spreekt men van klonen voor genetisch identieke exemplaren. Ook het werkwoord voor dit proces heet klonen. Specifiek bij wilgen gaat het om vegetatief vermeerderde stekken van één ouderplant. Zowel in de selectie van vlechtwilgen als bij sierwilgen is het klonen een heel gebruikelijke praktijk, om een bepaald kenmerk te bewaren. Ook bij knotwilgen op de rand van weidepercelen komt het fenomeen heel vaak voor, zij het dan meestal niet om een bepaald kenmerk te bevorderen, maar simpelweg omdat het klonen een eenvoudige methode is om van één ouderplant de zogenaamde 'poten' (takken die van de knot afgehaald zijn) te herplanten.

Kloongroep. Een reeks cultuurvariëteiten van wilgen lijken zo goed op elkaar dat ze op het uitzicht alleen moeilijk individueel kunnen onderscheiden worden. Toch kunnen ze op basis van bepaalde kenmerken onderscheiden worden van andere groepen. Vooral bij Amandelwilg zijn

een aantal duidelijke groepen te onderscheiden, op basis van de twijgkleur van eenjarige twijgen (donker chocoladebruin, koffie-met-melk-bruin of geelgroen). Die groepen worden in de sleutel aangeduid als kloongroepen.

Kortlot. In het algemeen een tak met dicht op elkaar zittende knopen. In de wilgensleutel vooral gebruikt bij aanduiding van 'gewone' takken met 'gewone' bladeren, ter onderscheid met 'langloten' die hieronder beschreven worden en een aantal afwijkende kenmerken vertonen.

Langlot. Eenjarige scheut met afwijkende kenmerken ten opzichte van de normale takken. Meestal is een langlot snel gegroeid, weinig vertakt en vaak anders gekleurd dan de overige takken. Ook de bladeren op een langlot wijken vaak af van de gewone bladeren. Langloten worden bevorderd door knotten, of bij het jaarlijks oogsten van twijgen in de griendteelt.

Lijst. Zie 'opmerkingen vooraf' bij de sleutel.